

LAVANDULA ANGUSTIFOLIA MILL. PLANTATSIYALARINI
TASHKIL ETISH VA UNING SAMARADORLIGI

Xudayberganov Norbek Atabayevich¹,

Rustamova Dildora Umarbek qizi²,

Madirimova Hurmatoy Qadamboy qizi²

¹ *Xorazm Ma'mun akademiyasi. 220900.*

Xorazm viloyati, Xiva shaxri, Markaz-1

² *Urganch davlat universiteti. 220100 Xorazm viloyati,*

Urganch shaxar, Hamid olimjon ko'chasi14

O'zbekistonda farmatsevtika sanoatining ehtiyojlarini dorivor o'simliklar xom-ashyosi bilan ta'minlash, mahalliy florani yangi introdutsent o'simlik turlari bilan boyitish va ularni etishtirish texnologiyalarini ishlab chiqish, plantatsiyalarini tashkil etish xamda xom ashyo zaxirasini tashkil etish kun tartibidagi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Ushbu masalalarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qabul qilgan qarorlar va berilgan farmonlar asosida dorivor o'simliklarni ko'paytirish va ularni tibbiyotda foydalanish bo'yicha ijobiy natijalarga erishib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 maydagi "Dorivor o'simliklar xom ashyo bazasidan samarali foydalanish, qayta ishlashni qo'llab-quvvatlash natijasida qo'shimcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-139-son farmonida qizilmiya, za'faron, kavrak, lavanda, steviya, moychechak, na'matak, ravoch, mavrak, dalachoy, tog'rayhon, bo'yamadaron, kiyik o'ti, kovul, qalampir yalpiz va boshqa dorivor o'simliklar etishtirish bo'yicha hududlar kesimida ixtisoslashtirilishi va 2022 yildan 2026 yilgacha 36 000 ga da yangi dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etish toshiriqlari berilgan.

Yuqorida keltirilgan farmon va farmoyishlardagi topshiriqlarning ijrosini ta'minlash bo'yicha olimlar tomonidan tabiiy va madaniy holda mavjud bo'lgan, farmatsevtika sanoatida asosiy va istiqbolda keng qo'llaniladigan dorivor o'simliklarning tavsifi, tarqalishi, xom-ashyosini tayyorlash va uning sifati, kimyoviy tarkibi, tibbiyotda qo'llanilishi ko'rsatkichlari yoritib berilgan metodik qo'llanma yoki yo'riqnomalar ishlab chiqildi.

Ana shunday ilmiy tadqiqotlardan biri dorivor lavanda (*Lavandula angustifolia* Mill.) ning introduksiyasi va keng masshtabdagi plantatsiyalarini tashkil bo'lib, ushbu ilmiy tadqiqotlarning asosiy maqsadi maxalliy farmatsevtika ishlab chiqarish sanoatida zarur bo'lgan o'simlik xom ashyosini tabiiylashtirish va maxalliyashtirish tadbiri nazarda tutilgan.

Lavandula angustifolia Mill ning plantatsiyalarini tashkil etishda avvalambor

mazkur ob'ektning xalq xo'jaligidagi ahamiyatini nazarga tutgan xolda, albatta o'simliklarda uchraydigan zarakunanda va kasalliklarni bilish xamda ularga qarshi kurash chora tadbirlarini ishlab chiqish, dorivor o'simliklar xom ashyosi tarkibini tahlil etish muxim ko'rsatkich hisoblanadi. Sabab, dorivor o'simliklarni plantatsiyasini tashkil etish aynan mazkur iqlim va tuproq sharoitiga xosmi yoki ushbu sharoit uchun boshqa o'simliklikni tanlash kerakmi degan masalaga oydinlik kiritadi.

1-rasm. Lavandula angustifolia Mill ning xalq xo'jaligidagi ahamiyati

Ilmiy tadqiqotlar davomida Xorazm viloyatining turli iqlim va tuproq sharoitida Lavandula angustifolia Mill ning introduksiyasi, introduksiya sharoitida ekish muddatlari, vegetativ va generativ ko'paytirish usullari xamda iqlim va tuproq sharoitining o'simliklarning o'sish va rivojlanishga ta'siri borasida tahlillarni amalga oshirdik. Lavandula angustifolia Mill nam bilan ta'minlangan (60-65%) joylarda yaxshi o'sishi va rivojlanishi, xamda hosildorlik miqdorining yuqoriligi ilmiy tadqiqotlarda isbotlandi. Ilmiy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, eng optimal variant uch xil iqlim va tuproq sharoitida xam kish mavsumining fevral oyida issiqxonada urug'dan ekilgan va bahor mavsumining aprel oyi uchinchi dekadasida dala sharoitida ko'chirilgan ko'chatlar bo'lib, aynan shu variant plantatsiyalar tashkil etishda foydalanildi.

Tanlangan maydonlarda erni ekishga tayyorlash -yerni xaydash, molalash, baronalash va ekishdan oldingi sug'orish agrotexnik tadbirlari amalga oshiriladi. Tayyorlangan ko'chatlar traktorlar yordamida maxsus seyalkalarda maydonda ekiladi. O'simlik ko'chatlarining ekilishi uchun qator oralari (1,2x50; 1,2x40; 1,2x35; 1,4x50; 1,4x35; 0,9x50; 0,9x35:) sm ekish sxemasiga qarab, 1 ga maydonda 16500 dan 25000 gacha ko'chat ekilishi maqsadga muvofiq.

Lavandula angustifolia Mill ko'chatlar ekish kechqurun amalga oshirilsa maqsadga muvofiq. Ko'chat ekilgandan so'ng zaxlatib sug'oriladi (1 ga maydonga 1000-1200 m³). Agrotexnik tadbirlar mexanizatsiyalashgan ya'ni qator orasiga ishlov berish, hosilni yig'ish ishlari maxsus texnikalarda amalga oshirilsa 1,4x35 ekish sxemasida ekish talab etiladi. Birinchi vegetatsiya yilida ikkinchi va uchinchi sug'orishdan so'ng, qator orasiga ishlov berish bilan birga begona o'tlardan tozalanadi. Dastlabki agrotexnik tadbirlar Lavandula angustifolia Mill plantatsiyalarida begona o'tlardan tozalash ishlari amalga oshiriladi. Bu agrotexnik tadbirlar o'simliklarning o'sishiga ijobiy ta'sir qiladi. Keyingi yillarda begona o'tlarga qarshi kurashga deyarli ehtiyoj qolmaydi, chunki o'simlikning allelopatik xususiyati tufayli begona o'tlar bostiriladi. Birinchi vegetatsiya yili davomida o'simliklar 5-6 marta sug'orilishi va 2 marta kultivatsiya amalga oshirilishi kerak. Ikkinchi vegetatsiya yili davomida 2-3 marta sug'orish tadbiri va 1 yoki 2 marta kultivatsiya amalga oshirilishi, uchinchi va to'rtinchi vegetatsiya yillari davomida 1-2 marta sug'orish tadbirlari va 1 marta kultivatsiya amalga oshirilishi kerak. Plantatsiyada keyingi yillarda boshlab 1 marta sug'orish tadbirlari amalga oshirilishi zarur. Dorivor lavanda o'simligini keyingi yillarda suvsiz sharoitda o'stirilishi mumkin bo'lsada, sug'orish har bir o'simlik gul hosilini oshiradi.

Lavandula angustifolia Mill plantatsiyalariga har 2-3 yilda gektar hisobiga 20 tonnadan maxalliy chirindi (xayvon go'ngi) bilan o'g'itlash kerak. Maxalliy chirindi tuproq tarkibini yaxshilash bilan birga namlikni saqlashga, o'simlik uchun juda muxim bo'lgan mikroelementlar bilan ta'minlaydi. Biroq, o'g'itlash tuproq tahlillari natijalariga ko'ra amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Lavandula angustifolia Mill o'simligiga shakl berish. Xorazm viloyati tuproq va iqlim sharoitida o'simlikning bo'yi 45-65 sm ga o'sadi. O'simlik chiroyli ko'rinishi uchun albatta shakl berish kerak. O'simlikka shakl berish erta bahorda yoki kech kuzda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Shakl berishda sharsimon shakl o'simlik uchun juda kulay bo'lib, gullagan vaqtida juda chiroyli ko'rinish hosil qiladi.

Lavandula angustifolia Mill sharsimon o'sadigan bo'lsa, butaning ko'rinishini buzadigan ortiqcha novdalar kesib olinadi. Butaning sharsimon shaklini saqlab qolish uchun, o'simlik buyi 10-25 sm gacha qisqartirilishi albatta novdaning yog'ochlashgan kism inobatga olish kerak. O'simliklarga shakl berishdan maqsad vaqt o'tishi bilan chiroyli ko'rinishini yo'qotadi. Yog'ochli poyalardan yangi kurtaklar o'smaydi. Shuning uchun yoshartirish tarbiri amalga oshirish zarur.

Shuningdek, Lavandula angustifolia Millning texnologik kartasi shakllantirilgandan so'ng, ilmiy tajribalar davomida uch vegetatsiya yili uchun gul hosili xom ashyosining samaradorligi hisoblandi. Lavandula angustifolia Mill plantatsiyalaridan olinadigan xom ashyo hosildorligi, uch yillik ilmiy tajribalar natijalari qayta ishlanib besh yil davomida plantatsiyalardan olinadigan samaradorlik

ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval

Lavandula angustifolia Mill ning 1 ga maydondagi plantatsiyadan olingan daromad ko'rsatkichlari

Yillar	Hosildorlik, kg/1ga		Harajatlar,	Daromad,	Sof foyda,
	Xom-ashyo (gul va gulbandi)	Efir moyi	so'm/1ga	so'm/1ga	so'm/1ga
1	226,2	3,5	35 000 000	7245000	-27755000
2	1738	41	10 000 000	84870000	74870000
3	3581	85	10 000 000	175950000	165950000
4	4010	96	10 000 000	198720000	188720000
5	4573	110	10 000 000	227700000	217700000
5 -yilga o'rtacha	2 825	335,5	15 000 000	138 897 000	123897000

Izoh: Dunyo bozorida o'simlikdan olinadigan efir moyining 1 kg narxi 180 \$ baholanadi. 4-5 yillik plantatsiyadan gektariga o'rtacha 4200-4300 kg va keyingi yillarda 6000 kg gacha ho'l holdagi gul va gul hosildorligi xom-ashyosi olinadi. Ushbu xom ashyodan dastlabki yillar 43-45 kg va keyingi yillarda 60-65 kg gacha efir moyi 1 ga hisobidan olish rejalashtiriladi.

Demak, Lavandula angustifolia Mill ning plantatsiyalarini tashkil etish va o'simlik xom ashyosini respublikamiz iqlim va tuproq sharoitida ishlab chiqish bevosita maxalliy farmatsevtika sanoatining ushbu maxsulotga bo'lgan talabini qondiradi va eksportbob maxsulot tayyorlashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 maydagi "Dorivor o'simliklar xom ashyo bazasidan samarali foydalanish, qayta ishlashni qo'llab-quvvatlash orqali qo'shimcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-139-son farmoni. // Xalq so'zi gazetasi, 2022 yil 21 may, №105 (8167). -1-2-b.
2. To'xtaev B.YO. "O'zbekistonning sho'r erlarida dorivor o'simliklar introduksiyasi" Dissertatsiya dok. Biol. Nauk.-T. 2009.-5-307 b.
3. To'xtaev B.YO., Mahkamov T.X., To'laganov A.A., Mamatkarimov A.I., Mahmudov A.V., Allayarov M.O'. Dorivor va ozuqabop o'simliklar plantatsiyalarini tashkil qilish va xom ashyosini tayyorlash bo'yicha yo'riqnoma. – Toshkent, 2015. – B. 37-44.
4. Uranov A.A. Ontogenezi vozzrastnoy sostavpopulyasiysvetkovyxrasteniy. Izd. Moskva. Nauka. 1967. 9-15 s.
5. Jukova, L.A. Ontogenez i sikly vosproizvedeniya rasteniy L.A. Jukova Jurnal obshchey biologii. 1983. – T.44. – № 3. – S. 361-374.
6. Dospexov B. A. Metodika polevogo opyta. –M.: Kolos, 1973. –S. 351